

9. Obsuzhdenie nazrevshih problem sovetskogo knigovedeniya. (1965). *Kniga: issled. i materialy*, Sb. 11, pp. 270—290.
10. Barsuk A. I. (1972). K postroeniyu principialnoj shemy knigovedeniya. *Izd. delo. Knigovedenie*, 4, pp. 32—44.
11. Morgenshtern I. G. (1982). Knizhnoe delo v edinstve — glavnyj obekt knigovedeniya. *Kniga: issled. i materialy*, 44, pp. 5—27.
12. Sikorskij N. M., Nemirovskij E. L. (1975). Knigovedenie i ego zadachi v svete aktualnyh problem sovetskogo knizhnogo dela. *Kniga: issled. i materialy*, Sb. 30, pp. 16—17.
13. Nizovoj N. A. (1982). O strukture knizhnogo dela i sozdanii ego statisticheskogo monitoring. *Kniga v menyayushemsya mire: VII nauch. konf. po problemam knigovedeniya : tez. dokl.* Moskva, pp. 18—20.
14. Belovickaya A. A. Ukaz. soch.
15. Stolyarov Yu. N. (2001). *Dokumentnyj resurs*. Moskva: Libereya.
16. Shvecova-Vodka G. M. (2007). *Dokumentoznavstvo*. Kyiv: Znannya.
17. Shvecova-Vodka G. M. (2013). Misce bibliologiyi v sistemі naukovogo znannya. *Bibl. visn.*, 4, pp. 7.
18. Rac M. V. (2009). K voprosu o sostave i strukture nauki o knige. *Kniga: issled. i materialy*, 91 (1/2), pp. 32—42.
19. Markova V. A. (2012). Rol komunikativnih poserednikov u strukture knizhkovoyi komunikaciyi. *Visnik Harkivskoyi derzhavnoi akademiyi kulturi*, 36, pp. 202—208.

Надійшла до редакції 23 жовтня 2019 року

УДК 316.775.3(477)(045)

Іван Чиж,

голова Української консультативної ради експертів в інформаційній сфері, заслужений журналіст України, голова Комітету у Верховній Раді України з питань свободи слова та інформації (1998—2000), голова Держкомтелерадіо України (2002—2006)

Деякі міркування щодо законопроект у "Про медіа"

Усе це вже було! І саме в січні... Особливо гостру суспільну реакцію та жорсткі оцінки численних міжнародних громадських організацій у сфері медіаправа, Європейського Союзу, ОБСЄ, Державного департаменту США свого часу викликало прийняття Верховною Радою України сумнівного і за контентом, і за процедурою ухвалення так званого закону Колесніченка — Олійника. Створений начебто для захисту приватності, покликаний забезпечити суспільство від поширення екстремізму, закон, по суті, грубо порушував норми Конституції України та повертав нашу державу в бік, протилежний формуванню інформаційного громадянського суспільства.

На захист конституційного права на поширення інформації, зокрема й через інтернет, піднялися мільйони громадян, не згодних із вибірковим трактуванням наклепу, під ознаки якого можна було підвести будь-які оприлюднені відомості, та через реальну загрозу реакційного наступу на основоположні права й свободи людини, закріплені в Конституції України. Суспільство вже тоді реально стояло перед небезпекою масштабного громадянського конфлікту й тільки важкі багатотурові переговори представників влади та парламентської опозиції дали змогу внести на розгляд Верховної Ради та прийняти закони про скасування ухвалених раніше конституційно конфліктних нормативних актів.

Хоча кровопролиття, на жаль, уникнути не вдалося. Мирні, захищені нормами Конституції акції, що розпочалися в листопаді 2013 р., переросли у вибух народного гніву, спричинений волонтаризмом влади, котра розтоптала сподівання на європейську перспективу України та, щонайважливіше, неправомірно застосувала силові засоби до протестувальників. "Революцію гідності" названо саме так, бо українці

стали на захист своєї честі й гідності, своїх, проголошених і гарантованих Конституцією, прав і свобод.

І ось новий січень, уже 2020 року... У президентському, урядових і парламентських кріслах тепер влада, що позиціонує себе "слугами народними", які змінили вже навіть і постмайданну команду, котра, після всенародного гніву, болю й втрат людських життів і територій, не засвоїла історичних уроків, не виправдала надій народу, розтринькала його довіру та віддала реальну владу віртуальним, кіношним "слугам". Перемога коаліції "ХІТ" (холодильник — інтернет — телевізор) свідчить, звісно, про те, що такий вибір був зумовлений погіршенням рівня життя чи не кожного громадянина, а також значною мірою емоціями, підігрітими екранно-інтернетним впливом, бажанням чимскоріше позбутися тих, хто нас обдурило. Українців легко ошукати, та коли прозріють, — не позаздриш потому самим ошуканцям! Так було... Так буде й цього разу, не сумнівайтеся, якщо у своєму "турборежимі" влада не схаменеться, адже має чути народ і діяти лише задля його блага, а не на шкоду природному та конституційному праву!

Дивує інше: навіть недолугі приклади "папередників" нічому не навчили теперішніх, котрі так само певні, що прийшли назавжди. Свідчення цьому — законопроект "Про медіа" (№ 2693 від 26.12.2019), зареєстрований у Верховній Раді України від імені 11 народних депутатів нинішнього, уже дев'ятого, скликання (О. Ткаченко та інші). Саме в середині січня відбулося публічне обговорення цього документа в парламентських комітетах та експертному середовищі. Враження і від проекту, і від результатів його розгляду таке, що автори мають доволі приблизне, кон'юнктурно-вибіркове уявлення про чинне в Україні інформаційне законодавство.

Повністю підтримуємо ґрунтовні правові оцінки Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо цього законопроєкту (Висновок від 11.01.2020), що звільняє від потреби відтворювати численні зауваження майже до всіх запропонованих у ньому норм. Мусимо наголосити лише, що автори законодавчих новацій нічому не навчилися з провальних результатів подібних правових "поліпшень" півторарічної давнини (а може, навпаки, — перейняли цю естафету)¹.

Що ж, нагадаємо. Активне збурення громадськості, засобів масової інформації викликав, зокрема, проєкт Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері" (№ 6688 від 12.07.2018), розроблений групою народних депутатів України минулого скликання (І. Вінник, Д. Тимчук, Т. Чорновол). У численних коментарях та експертних оцінках інтернет-спільноти, медійників і багатьох політиків його називали не інакше, як проєкт закону "про блокування" інтернету. Висловлювалися здебільшого негативні прогнози у разі впровадження запропонованих норм аж до загрози наступу на демократію, можливих грубих порушень конституційних прав і свобод людини, зокрема права на інформацію. Особливу стурбованість тоді викликала можливість досудового блокування інтернет-ресурсів, нечіткість умов обмеження доступу до них та сумнівність відновлення їх повноцінного функціонування у разі усунення відповідних загроз національній безпеці. Нинішній законопроєкт за багатослівною, ускладненою, неохайно виписаною псевдоюридичною мішаниною та плутаниною приховує те саме, але ще в гіршому варіанті.

Та це дрібниці порівняно з присутністю й над-актуальною проблемою досягнення правового балансу інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки особи, суспільства, держави на непохитній конституційній основі. Навряд чи знайдеться в Україні той, хто заперечуватиме потребу захисту національної безпеки — як з-поміж прихильників, так і серед критиків законопроєкту. Однак жорстка конфронтаційна реакція на нього свідчить: по-перше, про тотальну недовіру до намірів і дій своїх суперників, наявну в політичному середовищі; по-друге, про серйозні побоювання щодо можливого використання інструментів, закладених у нормах закону, для обмеження у відповідний момент (наприклад, під час виборів) інформаційних можливостей опонентів влади; по-третє, про закономірні наслідки тотального "осідлань" владною монобільшістю (ще донедавна парламентською "недобільшістю") усіх комітетів Верховної Ради, у тому числі й тих, що за всіма європейськими та світовими демократичними канонами й навіть українською практикою часів незалежності, мають очолювати представники опозиції. Саме брак парламентських важелів, механізму противаг і стримувань,

у контексті інформаційно-правовому, й породжує небезпідставні тривоги в суспільстві, зокрема й щодо зазначеного законопроєкту. Надто ж коли він переобтяжений недоліками техніко-юридичного характеру, недопрацьований навіть у частині відображення змін, котрі слід внести до певних нормативно-правових актів, наприклад, Закону України "Про рекламу", до якого взагалі немає порівняльної таблиці. Та й, власне, назва законопроєкту "Про медіа" фактично є своєрідною "парасолькою", що маскує ідею тотального контролю над майже всією поширюваною інформацією та ще й зі створенням карального механізму, котрий вмикатиметься з чіткої суб'єктивної волі та з прихованими намірами.

Стільки псевдоправового туману в законопроєкті, складається враження, напушено для того, аби приховати перетворення звичайного, хоч і означеного в Конституції України, регулятора — Нацради з питань телебачення і радіомовлення України — на своєрідного інквізитора з диктаторськими повноваженнями та функціями. Для цього у проєкті передбачено ще й своєрідний хабар членам Нацради у вигляді величезних зарплат і фактично безстрокових повноважень. Якщо це закон "про медіа", то з якого дива туди "увіпхнули невпихуєме", хай пробачить світлої пам'яті Іван Степанович Плющ за цей плагіат. Чи Нацрада вже "медіа", чи її функції не регулює спеціальний закон?.. На це звернули увагу й фахівці Головного науково-експертного управління, щоправда, в дещо делікатнішій, правовій аргументації. А ось інший конституційний орган, мусимо нагадати, Держкомтелерадіо, з урізаними повноваженнями нині фактично зведено до другорядної структури, підпорядкованої Міністерству культури, й щодо нього — жодної згадки в законопроєкті... "Sapienti sat", як зауважували давні римляни, — "розумному досить".

Розмитість терміна "медіа" створює правову колізію з іншими законами, адже це поняття охоплює суб'єктів інформаційної діяльності, що надають послугу доступу до інтернету та інших телекомунікаційних мереж, діяльність яких регулює Закон України "Про телекомунікації", або, наприклад, торговельні інтернет-майданчики...

І ще деякі зауваження. Україна надто довго боролася та дорого заплатила за найважливішу зі свобод — свободу слова й думки, щоб дозволити "слугам невідомо чийого народу" зламати конституційний механізм, який її гарантує. Звісно, першорядним має бути захист суверенітету особи — суспільства — держави саме в такому триєдиному зв'язку. Відповідний законопроєкт пройшов повну процедуру парламентського розгляду ще 1999(!) р., був ухвалений у першому читанні й наразі є ще актуальнішим, ніж у ті часи. Внісши відповідні зміни до ст. 17 Конституції України й забезпечивши захист інформаційного суверенітету реальним громадянським складником (за нормою зазначеної статті це справа і держави, і українського народу загалом), ми уникнемо створення додаткових органів інквізиції під орудою Нацради та виробимо міцний імунітет проти зазіхань на першо-

¹ Електронний ресурс: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812.

основи демократії й суверенне інформаційне поле особистості, суспільства та країни. А ефективне осучаснення інформаційно-правових механізмів слід передбачити в Концепції національної інформаційної політики, що була ґрунтовно опрацьована фахівцями-інформаційниками та науковцями-правниками Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України й ще 2003 р. пройшла процедуру першого читання у Верховній Раді України.

Цей фундаментальний документ готувався з урахуванням Окінавської Хартії глобального інформаційного суспільства, ухваленої 22 липня 2000 р. лідерами країн "Великої вісімки". У ній наголошено, що *"всі люди повсюдно, без винятку повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства. Стійкість глобального інформаційного суспільства ґрунтується на демократичних цінностях, що стимулюють розвиток людини, таких як вільний обмін інформацією та знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей інших людей"*. Зауважимо, що в такому контексті це і є сучасним баченням інформаційного громадянського суспільства, сформованим на пріоритеті загальнолюдських і гуманістичних цінностей. А тому саме цим шляхом треба йти!

На жаль, тоді так звана "індустрія", що зазіхала на державний інформаційний ресурс і була зацікавлена в його "безхазяйності", зробила все, аби зупинити процеси зваженого стратегічного використання радіочастотного ресурсу та інших технологічних переваг на користь людини, суспільства й Української держави у глобальному контексті. Хаос нечистим на совість і руки завжди помічник... Доречно згадати, що ця "індустрія" нівелювала дію механізму Закону України "Про захист суспільної моралі", котрий з такими потугами народжувався й мав благородну мету. Скільки ж гвалту було про "цензуру" від тих, до речі, хто тепер — в авторах законопроекту "Про медіа"... Не маючи жодних аргументів у відповідь на чіткі юридично-правові висновки щодо його недолугості, вони знову щось тлумачать, як це було на засіданні профільного комітету, що тут нічого іншого, крім... "індустрії". Знаємо ми вашу "індустрію"!

На жаль, запропонований законопроект є прикладом насаджування *"інформаційного хут оряняєт ва т рошки для себе"* й у своїх потаємних задумах. Хай би там! Прогресу нікому не спинити, інформація в інформаційну епоху проб'ється, хоч би які загати їй не зводили!.. Проте йдеться про руйнування правового поля, напрацьованого в Україні впродовж десятиліть поколіннями державників. Те, що нині пропонують, значно поступається нормам чинного законодавства, передбачає створення нових цензурно-контролювальних органів (бо відстеження контенту — це не що інше, як елемент цензурування) та потребує додаткових фінансових затрат із бюджету України. Яка в цьому нагальна потреба, коли всі необхідні законодавчі механізми давно створені й діють?

Як зазначено в експертному висновку правників Верховної Ради України, забезпечення інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави відповідно до ст. 17 Конституції України. При цьому права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3). Відповідно до ст. 34 здійснення особою прав вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово чи в інший спосіб може бути обмежено *законом*. Таке обмеження здійснюється лише за певних обставин і стосовно невизначеного кола осіб, а щодо окремої особи — лише *судом* як покарання чи за певних обставин, визначених законом (наприклад, ухилення від виконання обов'язків).

У зв'язку з цим сумнівними є повноваження Національної ради щодо права затвердження та оновлення Переліку осіб, які становлять загрозу національному медіапростору України (ст. 124 законопроекту). Водночас цей документ передбачає, що до Переліку вносять осіб, якщо *відкрито* кримінальне провадження щодо вчинення ними злочинів проти основ національної безпеки, миру, людства та міжнародного правопорядку. Зазначено, що відкриття кримінального провадження по своїй суті є стадією кримінального процесу, проте не фактом доведеності вини особи. Відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку й встановлено обвинувальним вироком суду. З набранням законопроектом чинності може виникнути безпідставна конкуренція норм Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та положень розділу VIII проекту щодо правопорушень, учинених саме фізичними особами, які діють у сфері медіа. І таких конфліктних стосовно Конституції та законодавчих норм України у цьому законопроекті — безліч...

І замість висновку. Добрі справи чиняться відкрито й щиро, а якщо за принципом "два пишемо, сім на ум пішло", то це зазвичай закінчується ганьбою. Те, що відбувається із законопроектом "Про медіа", зважаючи на події нещодавньої української історії, нагадує витворення турбогібриду граблів і мітли. На граблі автори вже стали, хоча гуля на лобах ще тільки визріває, а мітла, яку готували для інших, може так змести, що й не снилося!

Усе це вже було...

До слова, ще 1998 р. припинила діяльність, за браком потреби, Нацрада Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Це у країні, котра започаткувала суспільномовну корпорацію BBC, що 100 років поспіль є світовим взірцем незалежного громадського мовника!

Надійшла до редакції 5 лютого 2020 року